

الله
رساله
الحق

مرکز پژوهش کاربردی اقتصادی اجتماعی قدر

عنوان و نام پدیدآور:	سروشی، امان‌الله، ۱۳۵۹ -
مشخصات نشر:	میانی انسان شناسی پیشرفت / امان‌الله فصیحی؛ همکاران محمدعلی نظری، محمدعلی جوادی، نصرالله نظری.
شابک:	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۳.
وضعیت فهرست نویسی:	۹۷۸-۹۶۴-۸۹۶۱-۳۵-۵
یادداشت:	فیبا
موضع:	چاپ دوم: ۱۳۹۴ (فیبا).
شناسه افزوده:	چاپ سوم: ۱۳۹۴ (فیبا).
ردہ بندی کنگره:	انسان (اسلام)؛ انسان شناسی
ردہ بندی دیوبی:	نظری، محمدعلی؛ جوادی، محمدعلی؛ نظری، نصرالله، ۱۳۵۷
شماره کتابشناسی ملی:	جامعة المصطفی ﷺ العالمية. مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ Almustafa International University Almustafa International Translation and Publication center BP ۲۲۶/۲ ۱۳۹۳ ۲۹۷/۴۶۶ ۳۶۳۰۱۲۸

مبانی انسان‌شناسی پیشرفت

امان‌الله فصیحی

همکاران:

محمدعلی نظری، محمدعلی جوادی، نصرالله نظری

مركز بین‌المللی
ترجمه و نشر المصطفی

مبانی انسان‌شناسی پیشرفت

تألیف: امان‌الله فصیحی؛

همکاران: محمدعلی نظری، محمدعلی جوادی، نصرالله نظری

چاپ سوم: ۱۳۹۴ ش / ۱۴۳۷ ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● چاپ: نارنجستان ● قیمت: ۱۵۵۰۰ ریال ● شمارگان: ۳۰۰

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

مراکز فروش:

● قم، چهارراه شهداء، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸. تلفکس: ۹۰۵-۳۷۸۳۹۳۰۵ +۹۸ ۲۵

● قم، بلوار محمدامین، سهراه سالاریه. تلفن: ۰۶-۳۲۱۳۳۱۴۶ +۹۸ ۲۵

● قم، ساختمان ناشران، طبقه سوم، پلاک ۳۰۸. تلفن: ۰۲-۳۷۸۴۲۴۰۲ +۹۸ ۲۵

pub.miu.ac.ir

miup@pub.miu.ac.ir

با سپاس از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید اثر یاری رساندند.

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فرا روی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه به نوعی بر خاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای‌بندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این‌رو مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیّبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی حَفَظَ اللَّهُ عَنْهُ و مقام معظم رهبری (دام ظله العالی) می‌باشد.

«جامعة المصطفى صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ العالمية» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمدی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» را تأسیس کرده است.

اثر حاضر با عنوان مبانی انسان‌شناسی پیشرفت حاصل پژوهش فاضل گرامی

جناب آقای امان الله فصیحی و همکاران محترم‌شان، کوششی است در به ثمر رساندن گوشه‌ای از این اهداف متعالی.

در پایان لازم می‌دانیم تلاش همه عزیزانی را که در نشر این کتاب سهمی داشته‌اند، سپاس گزارده، ارباب فضل و معرفت را به یاری بخوانیم تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره‌مند سازند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

فهرست

۱۳	مقدمه
فصل يكم: کليات و مفاهيم	
۱۷	فصل يكم: کليات و مفاهيم
۱۷	۱. کليات
۱۷	الف) مسئله تحقيق
۱۸	ب) پيشينه تحقيق
۱۹	ج) اهميت و ضرورت تحقيق
۱۹	د) رویکرد نظری تحقيق
۲۰	ه) سؤال و فرضيه تحقيق
۲۰	۲. مفاهيم
۲۰	الف) تغيير و تحول
۲۳	ب) توسعه
۲۴	ج) تکامل
۲۶	د) پيشرفت
فصل دوم: هستى انسان	
۲۹	۱. تعريف انسان
۲۹	الف) انسان موجود عاقل
۳۰	ب) انسان موجود ابزارساز

ج) انسان موجود فرهنگ‌ساز.....	۳۱
د) انسان حی متأله.....	۳۲
ه) انسان موجود خلیفة الاهی.....	۳۳
۲. ساحت‌های وجودی انسان.....	۳۷
الف) بعد روحانی انسان.....	۳۸
ب) بعد مادی انسان.....	۴۲
ج) ارتباط بعد روحانی با بعد مادی انسان.....	۴۵
۳. ظرفیت‌های انسان.....	۵۲
الف) توان تعقل و تفکر.....	۵۳
ب) جلوه‌های توان تعقل و تفکر.....	۵۷
یکم) برخورداری از ظرفیت شناختی نامحدود.....	۵۷
- برخورداری از ظرفیت جهان شناسی.....	۵۹
- برخورداری از ظرفیت خود شناسی.....	۶۰
دوم) برخورداری از قدرت تدبیری.....	۶۰
ج) توان آزادی و اختیار.....	۶۲
د) جلوه‌های توان آزادی و اختیار در انسان.....	۶۵
یکم) برخورداری از توان آینده سازی.....	۶۶
دوم) برخورداری از اراده و عزم.....	۶۶
سوم) برخورداری از قدرت خلق و تسخیر.....	۶۷
ه) توان تأله.....	۷۰
۴. گرایش‌های انسان.....	۷۳
الف) گرایش‌های مربوط به بقا.....	۷۶
یکم) گرایش‌های طبیعی.....	۷۶
دوم) گرایش به استخدام.....	۷۷
سوم) گرایش به زندگی جاویدان.....	۷۸
ب) گرایش‌های مربوط به کمال.....	۸۰
یکم) گرایش به امر مطلق.....	۸۰
دوم) گرایش به دین و معنویت.....	۸۴

۹ فهرست

۸۷.....	سوم) گرایش به عشق و پرستش.....
۹۰.....	چهارم) گرایش به حقیقت و معرفت.....
۹۱.....	پنجم) گرایش به خیر و فضیلت.....
۹۲.....	ششم) گرایش به قدرت مطلق.....
۹۴.....	۵. نیازهای انسان.....
۹۴.....	الف) تعریف نیاز.....
۹۷.....	ب) اقسام نیاز.....
۱۰۰.....	یکم) نیازهای بقا.....
۱۰۰.....	- نیازهای مادی و معیشتی.....
۱۰۱.....	- نیاز به جنس مخالف.....
۱۰۲.....	- نیاز به امنیت.....
۱۰۳.....	دوم) نیازهای کمالی.....
۱۰۳.....	- نیاز به ارتباط با امر مطلق.....
۱۰۴.....	- نیاز به فراتر رفتن از خود.....
۱۰۶.....	- نیاز به اجتماعی زیستن.....
۱۰۷.....	سوم) تامین نیازهای مادی و فیزیولوژیک.....
۱۱۱.....	چهارم) تامین نیازهای متعالی و اخلاقی.....
۱۱۷.....	فصل سوم: منطق عمل انسان.....
۱۱۸.....	۱. تعریف عمل.....
۱۲۰.....	۲. ویژگی‌های عمل.....
۱۲۰.....	الف) آگاهانه بودن عمل.....
۱۲۳.....	ب) ارادی بودن عمل.....
۱۲۴.....	ج) ارزشی بودن عمل.....
۱۲۵.....	۳. عناصر عمل.....
۱۲۵.....	الف) عناصر درونی عمل.....
۱۲۵.....	یکم) گرایش و میل.....
۱۲۸.....	- ضابطه‌مند کردن امیال طبیعی و مادی.....

۱۳۰.....	- انگیزش و تحریک امیال متعالی از طریق فضا سازی
۱۳۱.....	دوم) نیازها و کاستی‌ها
۱۳۵.....	سوم) اندیشه و آگاهی
۱۳۷.....	چهارم) تقدیر و تدبیر
۱۴۲.....	پنجم) اراده
۱۴۵.....	ب) عناصر بیرونی عمل
۱۴۵.....	اول) هدف
۱۴۶.....	- هدف فاعلی
۱۴۸.....	- هدف فعلی
۱۴۹.....	دوم) کنشگر
۱۵۰.....	- تاثیر منش بر عمل
۱۵۲.....	- تاثیر عمل بر منش
۱۵۸.....	- محیط طبیعی
۱۶۳.....	- محیط اجتماعی
۱۶۶.....	چهارم) قواعد و هنجارها
۱۷۹.....	فصل چهارم: اهداف انسان پیشرفت
۱۸۰.....	۱. جایگاه و ارزش انسان در نظام هستی
۱۸۵.....	۲. اهداف غایی انسان
۱۸۶.....	الف) دیدگاه‌های موجود در باب هدف غایی انسان
۱۹۳.....	ب) دیدگاه اسلام در مورد هدف غایی انسان
۱۹۹.....	۳. اهداف میانی انسان
۱۹۹.....	الف) رشد ایمان و معنویت در انسان
۲۰۱.....	ب) رشد فکر و اندیشه در انسان
۲۰۵.....	ج) رشد علم و آگاهی در انسان
۲۰۷.....	اول) رشد خود آگاهی در انسان
۲۱۰.....	دوم) رشد جهان آگاهی در انسان
۲۱۱.....	د) رشد توان تدبیری در انسان

۱۱ فهرست

۲۱۵.....	ه) رشد آزادی و قدرت تصمیم‌گیری انسان
۲۲۰.....	اول) آزادی از سلطه خواسته‌های مادی خود
۲۲۶.....	دوم) آزادی از سلطه دیگران یا جامعه
۲۲۹.....	سوم) آزادی از سلطه طبیعت
۲۳۱.....	و) هدفمندی در تسخیر
۲۳۴.....	۴. اهداف نازل انسان
۲۴۱.....	الف) تامین نیازهای حیاتی
۲۴۲.....	اول) بقاء و سلامت جسم
۲۴۴.....	- تغذیه مناسب
۲۴۸.....	- بهداشت مناسب
۲۴۹.....	- امنیت لازم
۲۴۹.....	- پوشش مناسب
۲۵۲.....	- مسکن مناسب
۲۵۴.....	دوم) بقاء و سلامت نسل
۲۵۶.....	ب) تامین نیازهای رفاهی
۲۵۸.....	اول) آسایش و راحتی
۲۶۱.....	دوم) تفریحات و سرگرمی
۲۶۳.....	فصل پنجم: اقتضائات و الزامات انسان‌شناسی پیشرفت
۲۶۳.....	۱. امکان و یا عدم امکان مدیریت پیشرفت
۲۶۴.....	الف) علت حدوث تغییر و تحول در حیات انسان
۲۷۰.....	ب) عوامل تغییر و تحول در حیات انسان
۲۷۴.....	۲. موضوع پیشرفت
۲۷۵.....	الف) موضوع پیشرفت در آراء جامعه شناسان کلاسیک
۲۸۳.....	ب) نقد دیدگاه جامعه شناسان
۲۸۴.....	ج) تلقی درست از موضوع پیشرفت
۲۸۸.....	۳. عرصه‌های پیشرفت
۲۸۹.....	الف) عرصه ایمان و معنویت

ب) چالش‌های گسترش ایمان و معنویت.....	۲۹۲
اول) عدم وابستگی به امر مطلق	۲۹۲
دوم) وابستگی مطلق به امور نسبی	۲۹۳
ج) عرصه خرد و تفکر	۲۹۶
د) عرصه علم و دانش	۳۰۰
ه) عرصه زندگی روز مرد	۳۰۷
۴. قلمروهای پیشرفت.....	۳۰۷
۵. ماهیت پیشرفت	۳۰۹
الف) اشتدادی بودن پیشرفت.....	۳۰۹
ب) هدفمند بودن پیشرفت.....	۳۱۰
اول) انواع هدف پیشرفت	۳۱۱
دوم) شالوده فکری هدف پیشرفت.....	۳۱۶
سوم) محدودیت‌های هدف گزینی در پیشرفت.....	۳۱۸
- عادت و روزمره‌گی.....	۳۱۸
- ساختارهای متصلب اجتماعی.....	۳۲۰
- محدودیت وجودی انسان.....	۳۲۲
۶. بسترهاي پیشرفت.....	۳۲۵
الف) بستر مادي پیشرفت	۳۲۵
ب) بسترهاي اجتماعي پیشرفت	۳۲۵
فهرست منابع و مأخذ	۳۲۹

مقدمه

انسان‌شناسی پیشرفت، یکی از مباحث مهم پیشرفت است؛ زیرا الگوی پیشرفت از سه عنصر اصلی مبانی، اهداف و ابزار پیشرفت، تشکیل شده است. روش است که هر کدام نیازمند مباحث عمیق فلسفی و الاهیاتی است. در بحث مبانی پیشرفت، مباحث گوناگونی چون مبانی هستی‌شناسی، انسان‌شناسی، ارزش‌شناسی، جامعه‌شناسی، و معرفت‌شناسی قابل طرح و بررسی است. در این نوشتار مبانی انسان‌شناسی پیشرفت، تحلیل و بررسی شده است؛ زیرا نوع نگاه ما به انسان، تاثیر مستقیمی بر فهم و درک ما از ماهیت و لوازم پیشرفت دارد. برای نمونه رویکرد اثباتی به دلیل داشتن تلقی مادی از انسان، پیشرفت را نیز امر مادی معنا نموده و تمام تلاش آنها در این است که یک الگوی مادی از پیشرفت ارائه نمایند. حال آنکه اگر تعریف از انسان، بر پایه چیزی غیر از مادی بودن او بنیان نهاده شود، تعریف الگوی پیشرفت تغییر خواهد کرد. بر این اساس، به نظر می‌رسد برای تدوین الگوی اسلامی پیشرفت، پیش از هر چیزی تدوین مبانی انسان‌شناسی آن لازم و ضروری باشد؛ به همین منظور، این کتاب به نگارش در آمده است.

پیش از مطالعه این اثر، باید به دو نکته توجه داشت: نخست این‌که، مبنای این نوشتار بررسی انسان‌شناسی از منظر پیشرفت است؛ بنابراین، به آن سخن از مباحثی پرداخته شده است، که با موضوع مذکور پیوند و همسانی بیشتری دارد. پس از طرح مباحثی که با این هدف ارتباط چندانی ندارند پرهیز شده است. دیگر آن‌که به دلیل وجود برخی از محدودیت‌ها، در این اثر، متون دینی و دیدگاه تمام متفکران مسلمان، به تفصیل بررسی نشده و تنها به آرای متفکرانی چون علامه طباطبائی، شهید مطهری، شهید صدر، آیت‌الله جوادی آملی و آیت‌الله مصباح‌یزدی و در زمانی محدود مراجعه شده است. لذا ممکن است مباحث زیادی وجود داشته باشد که در این اثر نیامده و در آثار بعدی تکمیل خواهد شد.

به لحاظ ساختاری، مباحث این نوشتار به منظور پاسخ به نیازهای اصلی انسان‌شناسی پیشرفت، در پنج فصل تدوین شده است. در فصل نخست، «پیشرفت» مفهوم‌سازی شده و به خوبی اثبات شده است که موضوع پیشرفت، حقیقتاً انسان است. اگر انسان نادیده گرفته شود، پیشرفت به معنای حقیقی کلمه رخ نمی‌دهد. در پی اثبات این موضوع، این پرسش مطرح می‌شود که انسان چیست و چه خصوصیاتی دارد؟ کدام یک از ساحت‌های وجودی انسان نیازمند پیشرفت است؟

در فصل دوم، به این پرسش پاسخ داده شده است. پس از تعریف انسان، ابعاد وجودی او و ارتباط بعد مادی و روحانی انسان بحث شده است. در این فصل پس از بررسی بعد مادی و روحانی انسان، اصالت بعد روحانی انسان اثبات شده است. سپس توانمندی‌های وجودی انسان، گرایش و نیازهای او بیان شده است؛ زیرا تلقی ما از امور سه‌گانه مذکور، نقش مهمی را در نحوه پیشرفت و توسعه ایفا می‌نماید.

پس از بررسی ویژگی‌های انسان و روشن شدن جوهر مشترک انسان، این پرسش مطرح می‌شود که تنوعات رفتاری انسان‌ها برای چیست؟ اگر انسان‌ها دارای ویژگی‌های مشترکند، چه عاملی باعث شده که به صورت‌های متنوع و گوناگون عمل کنند؟ چون در مقام خارج تنوع رفتاری انسان‌ها برای همه روشن است.

فصل سوم به این پرسش پاسخ داده است. در پاسخ به پرسش مذکور، عناصر درونی و بیرونی عمل به مثابه دو مکانیسم تولید کننده عمل بررسی شده و عوامل تنوع‌پذیری اعمال انسان به خوبی نشان داده شده است.

در فصل چهارم این اثر به خوبی اثبات شده است که انسان پیشرفت، انسانی است که خصوصیات اصیل انسانی او به صورت متوازن و متعادل رشد نماید. انسان پیشرفت انسانی است که به مقام خلافت‌الاهی نزدیک شده و خداگونه شود. در فصل پایانی اقتضایات و الزامات انسان‌شناسی در عرصه پیشرفت بیان گردیده است.

از همین رو، فصول این نوشتار تاحدودی به همدیگر مرتبط است. اگرچه هر فصل به تنها یی مطالبی را به خواننده منتقل می‌نماید، ولی مطلوب این است که فصول این کتاب به صورت متوالی مطالعه شود تا خواننده به ایده اصلی اثر دست یابد.

در پایان، یادآوری این نکته لازم است که این اثر محصول تلاش جمعی از محققان است. جناب آقای محمدعلی نظری زحمت گردآوری آثار آیت‌الله شهید محمدباقر صدر و آیت‌الله جوادی آملی و تدوین اولیه فصل اهداف انسان‌شناسی و بازخوانی فصل منطق عمل را بر عهده داشته‌اند. دیدگاه انسان‌شناسی علامه طباطبائی توسط جناب آقای محمدعلی جوادی گردآوری شد. تدوین اولیه فصل منطق عمل نیز بر عهده ایشان بود. جمع‌آوری دیدگاه انسان‌شناسی آیت‌الله مصباح

یزدی و تدوین اولیه بخش اهداف نازل انسان به وسیله جناب آقای نصرالله نظری صورت گرفته است. لازم می‌دانم که از همکاران عزیزم صمیمانه تقدیر و تشکر کنم. همچنین لازم است از ریاست محترم پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی جناب حجت الاسلام والمسلمین دکتر مهدی رجایی نیز تشکر کنم که اگر حمایت‌های ایشان نمی‌بود، این اثر به ثمر نمی‌نشست. لازم است یادآور شوم که ایشان از جهت علمی نیز نقش مهمی را در تولید این اثر داشته‌اند. و در مراحل مختلف این اثر از راهنمایی‌های ارزنده ایشان استفاده شده است.